

IV. ÉNEKES-TÁNCOS JÁTÉKOK

A játszótársként egymás számára fontossá váló gyermekek közti békés együttlétet nagymértékben segíti a játék kötöttségeihez való alkalmazkodás. A kisleányok — felnőttek táncát és szokásait utánzó — közös játékait a cselekmény, szöveg, dallam, ritmus, mozdulat és térforma köti. Ezek a gyermeki kapacitáshoz igazodó kötöttségek formai elemeik: egyszerűségük, ismétlődésük és együttes jelentkezésük révén a művészetek őskorát,⁹⁵ tartalmi vonatkozásaik révén pedig a történelem és népelet egyes mozzanatait idézik.⁹⁶ Az énekes-táncos játékok a leányok ritmusérzékét, mozgáskultúráját fejlesztik. Tavasztól ősziig a szabadban, nagyobb térségben: kertekben, tereken, az iskolaudvaron, korcsoportonként elkülönülő nagyobb gyermekközösségekben kerül sor rájuk.

PÁROS JÁTÉKOK

A kicsik első énekes-táncos játékaihoz elegendő mindössze két leányka: kint és bent, az év minden szakában össze lehet fogózni és énekelve vagy mondóka ütemére ritmikusan ugrálni vagy forogni. Persze a kisebb fiúk és a nagyobb iskolás leánykák sem vetik meg ezt a szórakozást.

532—534

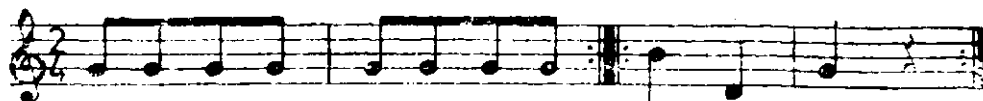
Malomszökés

Régi játék, minden nemzedék ismeri, különösen régebb igen kedvelték. Hagyományozódását iskolai felújítások is megerősítették.

Két gyermek egymással szemben áll, két kezét *keresztesen* összefogja, majd egymás mellé fordulva keresztbe tett kezekkel, ütemes léptekkel egyszerre lép vagy ugrál előre, s közben az alábbi mondókák valamelyikét éneklí vagy mondja.

I. Az 1920-as években ezt énekelték hozzá:

$\text{♩} = 152$

1. A Ban-di - né baknacska - ja Rizs - ká - sa,
Be - le - szö - kött a las - ká - ba. Gyöngyká - sa.⁹⁷

2 Zabot vittem a malomba,
Azt hittem, hogy kukorica,
Rizskása,
Gyöngykása.

A rizskása, majd a gyöngykása szavaknál anélkül, hogy a kezüket elengednék, megfordulnak és most már ellentétes irányba mennek tovább.

II. Az első világháború éveiben ugyanezt a játékot az *Egyedem-begyedem* (260—261. j.) mondóka ütemére játszották, és a menetelés, ill. ugrálás végén leguggoltak.

II. Ma szintén a mondóka kíséretére szöknek, noha az egyik helybeli tanítónőtől a *Zabot vittem* alábbi változatát is megtanulták:

♩ = 100

1. Za - bot vit - tem a ma - lom - ba, Azt hit - tem, hogy ku - ko - ri - ca,

♩ = 108

Rizs - ká - sa Gyöngyká - sa.⁹⁸

2 Lám, megmondtam a molnárnak,
Meg ne mondja az uramnak,
Rizskása,
Gyöngykása.

3 Mégis megmondta valaki,
Hej, hogy a hideg rázza ki!
Rizskása,
Gyöngykása.

535

Süfüttyölés (Seprűzés, vettetőzés)

A mindenkori esztelneki gyermek kedves játéka. Ketten, összetett lábbal, keresztezve összefogott karral, testüket kifeszítve, felgyorsulva forognak körbe, míg sokszor a végén elesnek. Közben ezt énekelik:

♩ = 80

É - rik a meggy - fa, haj - lik az á - ga,
A - lat - ta űi egy bar - na kis - lány - ka.

♩ = 88

Kapd be, szí - vem, kapd be, a - kit szeretsz kapd be!

♩ = 116

Ezt sze - re - tem, ezt ked - ve - lem,
Ez az én é - des ked - ve - sem

Szállj ki, jó ka-to-na, hadd do-bog-jon ez az ut-ca,
Szállj ki már, te kis sza - már?

MOZDULATUTÁNZÓ VÁLTÓ KÖRJÁTÉKOK

Egyes játékokban a körbe beválasztott gyermek arcjátékkal és mozdulatokkal játssza végig az énekszöveg szerint ráháruló szerepet.

536

Nyuszi ül a fűben

Ez a német eredetű, de a magyar népi gyermekjátékok dallamvilágához is közel álló játék¹⁰⁰ körülbelül hetven éve került Esztelnekre; az ennél idősebb korosztály ugyanis egyáltalán nem ismerte, az ötven-hetven évesek is hiányosan, a fiatalok viszont általánosan. Többször felújították. A mai iskolások részben egymástól, a nagyobbaktól, részben az óvónőktől, tanítónőiktől tanulták.

Négy-tizenkét éves leányok és fiúk tizenöt-húszan játsszák; az V—VII. osztályosok szórakoztatónak, érdekesnek találják, de kevés idejük jut a játsszásra.

A játékosok körben állva, egymás kezét fogva énekelnek:

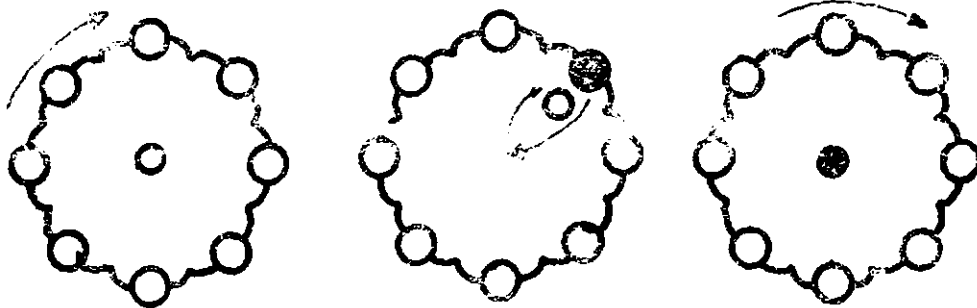
♩ = 88

Nyuszi: ül a fű-be,
szé-pen szun-di - kál - va

Nyuszi, ta-lán be-teg vagy, Hogy már e-gyet nem ug-rasz?

Nyuszi, hopp, nyuszi, hopp. már is e-gyet be-ka-pott.¹⁰¹

Az ének tartama alatt a *nyuszi* a kör közepén guggoló helyzetben alvást színjel. A *nyuszi, hopp* éneklésekor felugrik, majd ugrálva bevesz a körbe egy játékost, ő maga annak a helyébe kiáll. Az ének és a cselekmény előlről kezdődik.

123. A Nyuszi ül a fűben térformája.

537—538
Gólya néni, hová sétál?

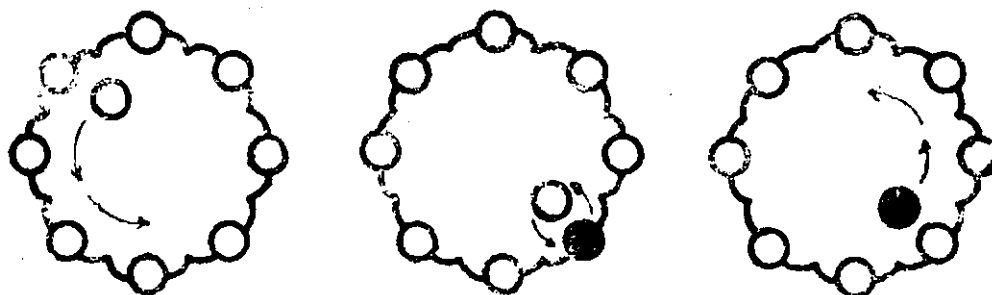
Iskolai közvetítésű játék: Baka Mihályné Mike Róza szerint századunk első éveiben Pünkösti Ilona tanítónőtől tanulták, sőt a tankönyvben is benne volt. A későbbiekben elfelejtődött, s csak szórványosan újítták fel. Túl népszerű már csak azért sem lehetett, mert a közös vasárnapi játszótereken nem játszották. Legutóbb Vízi Júlia óvónő elevenítette fel a mai húsz-huszonöt évesek kiskorában, s azóta helyel-közzel fel-felbukkan.

A kicsik: négy-nyolc évesek tízen-húszan játszották.

A játékosok körben állva összefogózkodnak és énekelnek:

Gó-lya ne-ni, ho-vá sé-tál, mi-nő o-lyan ké-nyes?
 Te-lán bi-zony bé-ká-ra vár? Két nap ó-ta é-hes?
 Nyakat, fe-jet fel-e-mel, Meg-fo-gott mái e-gyet.^{10?}
 ke-lep-ke-lep, ke-le-pel,

A *gólya néni* a körön belül sétál, s kezét kelepelést utánozva összeütögeti. Az éneknek megfelelően nyakát, fejét emelgeti, végül valakit megfog, és helyet cserél vele. A gyermekek kacagják. A játék kezdődik előlről.

124. A Gólya néni, hová sétál? térformája.

Bartók Dénesné Gál Jula néni úgy emlékezett, hogy a századforduló táján ezt a játékot a 109. j. mondóka szövegére is játszották. A Cserei Lajosné Kovács Gizella gyermekkorában, tehát az 1930-as évek végén viszont ezt énekeltek hozzá:

♩ = 96

Hosz-szú lá - bú gó - lya né - ni mért oly na - gyon ké - nyes,
 Ta - lán bi - zony bé - ka - hús-ra u - gye na - gyon é - hes?
 Ug-ra - bug - ra, csak ha - mar, ke - lep - ke - lep, ke - le - pei,
 Sze - gény gó - lya né - ni.

539

Sárváron volt egy kápolna

A játék Esztelnekre kerülésének körülményeit nem sikerült kiderítenem. Valószínűleg tanítónők közvetítették. Tény, hogy sohasem kedvelték nagyon, de azért az öt-tíz éves leánykák és néha a kisfiúk is el-eljátszották. Mintegy negyven év óta feledésbe merült.

Öt-tíz éves leánykák és fiúk játszották tízen-húszan.

A játékosok egymás kezét fogva, arccal befelé fordulva körben álltak és énekeltek:

♩ = 100

Sár - vá - ron volt egy ká - pol - na,
 Sár - vá - ron volt egy, li - bi - do - mi lab - da,
 Lab - da - ni - a li - bi - do - rn ká - pol - na.

2 Amellett volt egy zöld erdő,
Amellett volt egy libidomi labda,
Labdania libidom zöld erdő.

3 Abban legelt egy kis csacsi,
Abban legelt egy libidomi labda,
Labdania libidom kis csacsi.

4 A csacsi nagyon szomjas volt,
A csacsi nagyon libidomi labda,
Labdania libidom szomjas volt.

5 Sajtárban vittem a vizet,
Sajtárban vittem a libidomi labda,
Labdania libidom a vizet.

6 A csacsi nagyon jót ivott,
A csacsi nagyon libidomi labda,
Labdania libidom jót ivott.

7 A csacsi neve Róza [mindig aki játssza] volt,
A csacsi neve libidomi labda,
Labdania libidom Róza volt.

A kör közepén állt a csacsi, és úgy tett, mintha legelne. A *sajtárban vittem* szövegnél valaki kivált a körből, és a kezéből edényt formálva a csacsi felé közeledett. Az ivást mímelt. A következő játéokban a vizet vivő játékos lett a csacsi.¹⁰³

540—541 Fehér liliomszál

Ezt a nagypénteki rituális mosakodás szertartását felvillantó játékot¹⁰⁴ emlékezet óta ismerik Esztelneken. A második világháború óta ritkábban játszószák, pedig az iskolában többször is felújították. A gyermekek szeretik.

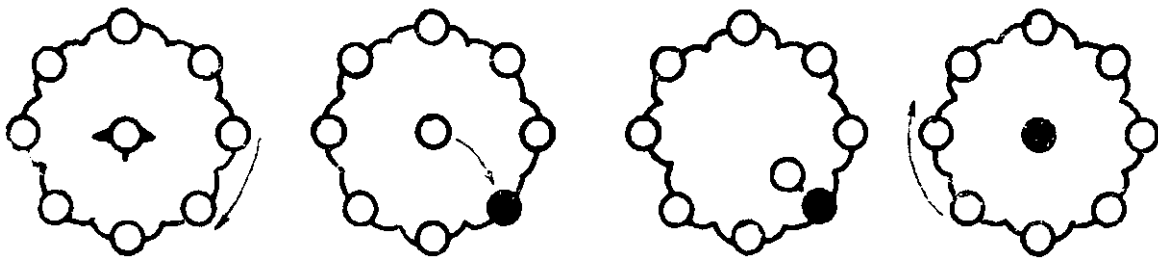
A játékosok egymás kezét fogva lassan körbe sétálva énekelik:

♩ = 132

Fe-hér li - li - om - szál, hej, u - gorj a Du - ná - ba!

Vedd fel lá - bad, tá - maszd meg ol - da - lad,
Fű - sül - köd - jél szé - pen,
mo - sa - kod - ját szé - pen,

Sej, tö - rül - köz - zél szé - pen!¹⁰⁵

125. A Fehér liliomszál térformája.

Fehér liliomszál, aki a kör közepén áll, az ének szövegének megfelelően mozog: csípőre teszi a kezét, felugrik, leguggol, aztán fésülködik, mosdást utánoz, majd a *sej, törülközzélre* a megálló kör egyik tetszőleges tagja elé lép, annak kötényébe beletöröli az arcát, és végül helyet cserél vele.

1975-ben a VII—VIII. osztályosok a kurtapataki Bálint Ibolya óvónőtől tanult játék dallamát így énekelték:

♩ = 88

Fe - hér li - li - om - szál, u - gorj a Du - ná - ba!
 Támaszd meg ol - da - lad két a - rany - pál - cá - val,
 Meg is sí - ma - kod - jál, meg is mo - sa - kod - jál,
 Va - la - ki - nek kö - té - nyé - be meg is tö - röl - köz - zél.¹⁰⁶

542

Repülve jön egy madárka

Ezt a német eredetű játékot a lakosok tudata szerint a század elején Schweitzer Anna tanítónő terjesztette el a faluban, bár az is igaz, hogy Nagy Antal egykori eszterneki lakos 1891-ben keltezett kéziratos füzetében már leírva találjuk. Eleinte kedvelték, de az idők során csak helyel-közzel játszották. 1965 körül az egyik tanítónő újra megtanította, és a játék hirtelen ismét népszerűvé vált. Azóta megint feledésbe merült, a mai gyermekek nem játsszák. Mesterkéltszövege és dallama miatt terjesztése nem közérdek.¹⁰⁸

PÁRVÁLASZTÓ VÁLTÓ KÖRJÁTÉKOK

A gyermek érdeklődése és utánzó kedve gyakran irányul a fiatalok életére, főként pedig a párválasztásra, mely énekes-táncos játékaikban is felvillan.

543a-b A pünkösdi rózsa

Ezt a gyermeki műveltségbe játékdalként alászálló régi házassító daltörédeket¹⁰⁹ s vele a játékot Esztelneken emlékezet szerint a század elején iskolában tanították. Népszerűségét mintegy három évtizeden át tartotta fenn. Nemcsak a kicsik, hanem tőlük különválva a tizenöt-tizennyolc év közötti nagyleányok és legények is játszották, sokszor még húszan-harmincan is.

a) A játékosok egymás kezét fogva körbe mennek és énekelik:

$\text{♩} = 100$

1. A pün-kös-ti ró - zsa ki - haj - lott az út - ra,
2. Le is szakisz - tot - tam, el is hervasz - tot - tam.

En é - de - sem, én ked - ve - sem, sza - kít - s e - gyet ró - la!
Tej - be - vaj - ba fű - röszt - get - tem és úgy á - pol - gat - tam¹¹⁰

A kör közepén álló játékos a *le is szakisztottam* szövegrésznél bevesz valakit a körből, azzal fordul egyet-kettőt, majd az ének végén a helyére áll. A játék a bevett játékosal folytatódik tovább.

b) A játékot nem ismerő mai gyermekek a gyorsabb tempójú: $\text{♩} = 126$ éneket az alábbi résszel toldják meg:

$\text{♩} = 132$

Ez az ut - ca szép ut - ca,

het - ven fon - tos bok - re - ta,
Vi - rág La - jos kö - tot - te,
Gál Pi - ros - ka le - vet - te,
Kos - sél, ba - bám, máskor is.

megrökölt - lak százszor is¹¹¹

544
Érik a meggyfa

A régi kiházasító és toborzódalból játékdallá ötvöződött *Érik a meggyfát* (535. j.) az 1930-as években az iskolában körjáték elemeként is tanították. A játékot azóta többször is felújították.

Négy-tizenkét éves leánykák játsszák tízen-húszan. Kézfogással, az említett éneket énekelve mennek körbe. A kör közepén álló gyermek az *ezt szeretem*-nél a körből valakit maga mellé választ, és azzal fordul jobbra, majd balra. A *szállj ki márnál* kimegy a beválasztott játékos helyébe, aki a körben marad, és az ének kezdődik előlről.

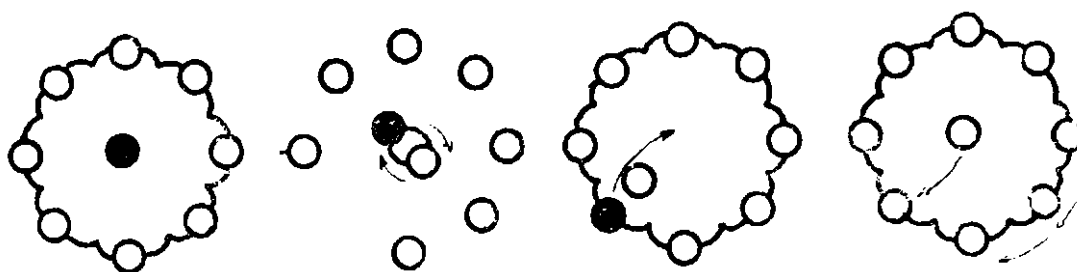
545
Zöld fű, zöld fű

Ezt a német eredetű, de dallamilag a magyar népi gyermekjátékok világához közel álló¹¹² játékot már a legidősebb esztelnekiek is ismerték, s azóta részben természetes úton, részben iskolai felújítás révén nemzedékről nemzedékre száll. Minden korosztály szerette és gyakran játszotta. A mai gyermekeknek mintegy fele legkedvesebb játékának vallja.

Ma már csak a kisebb, négy-tíz év közötti leánykák játsszák, noha a fiúk is szívesen *beleavatkoznak*. A század első harmadában viszont még a nagyobb iskolások és serdülők is elszórakoztak vele. Tizenöt-húsz gyermek játssza.

A játékosok egymás kezét fogva kör alakban helyezkednek el, és körbe menve énekelni kezdenek:

Zöld fű, zöld fű a lá-bam a - latt,
A ki a legszöhb lesz, tö-lem csó-kot kap.
Ez a szép ru há-s lány, ez ne-kem na - gyon tet-szik.
Fordulj eg-yet, hadd lá - tom, te le - szel a ba - rá - tom,
Így - úgy, nem bá - nom, te le - szel a ba - rá - tom.¹¹³

126. A Zöld fü, zöld fü térformája.

A kör közepén álló *szép ruhás lány* valakit tetszés szerint behúz maga mellé, azzal forog jobbra, balra, és megpergeti a karja alatt. Az *így-úgy nem bánom*nál a játékosok megállnak és tapsolnak. Az ének végeztével helyet cserélnek, s a játék kezdődik előlről.

546

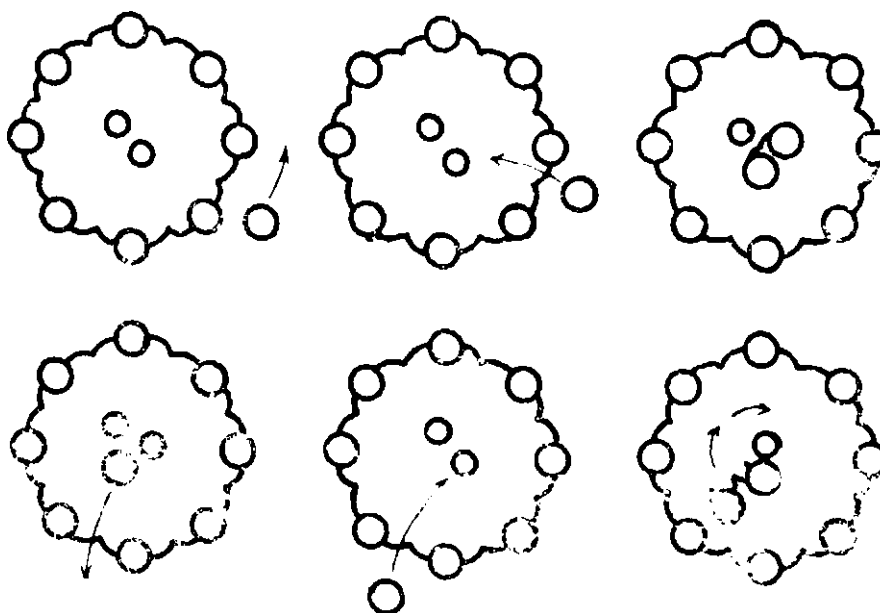
Körben áll egy kislányka

Iskolai közvetítésű párválasztó váltó körjáték, amelyet az idősebb korosztály nem ismert. Tanítónők, óvónők tanították az 1930-as évek vége felé. Azóta sokat játsszák, különösen a mai iskolások nagyon szeretik. Mesterkéltszövegű tandal, terjesztése nem közérdek.¹¹⁴

547

Egyszer egy királyfi

Ezt az iskolai tankönyvben szereplő és iskolai színpadon is többször megjelenített népballadát¹¹⁵ az esztelneki és kurtapataki gyermekek 1972-ben alakították játékká. Kezdetben csak a leányok játszották, majd megbátorodva, a fiúszerepre a fiúk is vállalkoztak. Adva volt a szöveg, a dallam és a cselekmény:

127. Az Egyszer egy királyfi térformája.

a mimika és a mozgás; csupán be kellett illeszteniük az énekes-táncos népi játékok szokványos térformakeretei közé. Ez pedig spontán módon történt.

A színpadon a *gazdag bíró lányát* és a *szegény kosárfűző lányát* a félkörben álló kórus választotta el egymástól; itt viszont mindketten ugyanazon kör közepén guggoltak. A színpadon a szereplők ültek, itt azért guggoltak, hogy a hozzájuk érkező királyfit felállásukkal tisztelhessek meg. A *királyfi* a jobbra, majd balra sétáló kört kerülte. Közben együtt énekeltek az összekötő szöveget és a refrént, és külön csak a szereplők a párbeszédese részeket.

♩ = 92

Egyszer egy ki - rály - fi mit gondolt ma - gá - ba,

Hm hm hm, ha ha ha, mit gon-dolt ma - gá - ba? ¹¹⁶

2 Felöltözött szépen kocsisi ruhába,
Hm hm hm, ha ha ha, kocsisi ruhába.

3 El kellene menni gazdag bírólányhoz,
Hm hm hm, ha ha ha, gazdag bírólányhoz.

4 Jó napot, jó napot, gazdag bíró lánya,
Hm hm hm, ha ha ha, gazdag bíró lánya!

5 Jó napot, jó napot, üljön a lócára,
Hm hm hm, ha ha ha, üljön a lócára.

6 De nem azért jöttem, hogy én itt leüljek,
Hm hm hm, ha ha ha, hogy én itt leüljek.

7 Hanem azért jöttem, jössz-e hozzám vagy sem?
Hm hm hm, ha ha ha, jössz-e hozzám vagy sem?

8 Nem mejek, nem mejek, met én gazdag vagyok,
Hm hm hm, ha ha ha, gazdag legényt várok.

9 De van a szomszédba kosárfűző lánya,
Hm hm hm, ha ha ha, kosárfűző lánya.

10 Jó napot, jó napot, kosárfűző lánya!
Hm hm hm, ha ha ha, kosárfűző lánya.

11 Jó napot, jó napot, üljön a ládára,
Hm hm hm, ha ha ha, üljön a ládára.

12 De nem azért jöttem, hogy én itt leüljek,
Hm hm hm, ha ha ha, hogy én itt leüljek.

- 13 Hanem azért jöttem, jössz-e hozzám vagy sem?
Hm hm hm, ha ha ha, jössz-e hozzám vagy sem?
- 14 Elmejek, elmejek, met én szegény vagyok,
Hm hm hm, ha ha ha, szegény legényt várok.
- 15 Akkor a királyfi mit gondolt magába,
Hm hm hm, ha ha ha, mit gondolt magába.
- 16 Fel kéne öltözni királyi ruhába,
Hm hm hm, ha ha ha, királyi ruhába.
- 17 El kellene menni gazdag bírólányhoz,
Hm hm hm, ha ha ha, gazdag bírólányhoz.
- 18 Jó napot, jó napot, gazdag bíró lánya,
Hm hm hm, ha ha ha, gazdag bíró lánya!
- 19 Jó napot, jó napot, üljön a díványra,
Hm hm hm, ha ha ha, üljön a díványra!
- 20 De nem azért jöttem, hogy én itt leüljek,
Hm hm hm, ha ha ha, hogy én itt leüljek.
- 21 Hanem azért jöttem, jössz-e hozzám vagy sem,
Hm hm hm, ha ha ha, jössz-e hozzám, vagy sem?
- 22 Elmejek, elmejek, met én gazdag vagyok,
Hm hm hm, ha ha ha, gazdag legényt várok.
- 23 Nem kellessz te nékem, gazdag bíró lánya,
Hm hm hm, ha ha ha, gazdag bíró lánya.
- 24 De van a szomszédban kosárfonó lánya,
Hm hm hm, ha ha ha, kosárfonó lánya.
- 25 Jó napot, jó napot, kosárfonó lánya,
Hm hm hm, ha ha ha, kosárfonó lánya!
- 26 Jó napot, jó napot, gazdag királyúrfi,
Hm hm hm, ha ha ha, üljön a lócára.
- 27 De nem azért jöttem, hogy én itt leüljek,
Hm hm hm, ha ha ha, hogy én itt leüljek.
- 28 Hanem azért jöttem, jössz-e hozzám vagy sem,
Hm hm hm, ha ha ha, jössz-e hozzám vagy sem
- 29 Nem mejek, nem mejek, met én szegény vagyok,
Hm hm hm, ha ha ha, szegény legényt várok.
- 30 Én vagyok az, nem más, öleljük meg egymást,
Hm hm hm, ha ha ha, öleljük meg egymást.

31 Viszik a szegény lányt aranyos hintóba,
Viszik a gazdag lányt szemetes kocsiba.

32 Költik a szegény lányt két pár édes csókkal,
Költik a gazdag lányt mogyorófabottal.

33 Várják a szegény lányt terített asztallal,
Várják a gazdag lányt moslékos dézsával.

A szövegnek megfelelően a királyfi bement a körbe, kezét fogott a felálló gazdag bíró lányával, majd a kikoszarozás után kiment. A cselekmény az ének szerint ilyenformán folytatódott. A végén az egymásra talált királyfi és kosárkötő leánya egymást megölelve a körön belül körbe járt, majd a kört alkotó gyermekek közé állt. A gazdag bíró lánya a kör közepén guggolva sírt.

A játék az együtt játszó évfolyamok felnövésével máris feledésbe merült.

*

A leánykérés és lakodalom egyes mozzanatait örökítik meg az alábbi körfogyasztó játékok is:

548—549

Biborkáné (Danikáné, Uborkáné) leánya

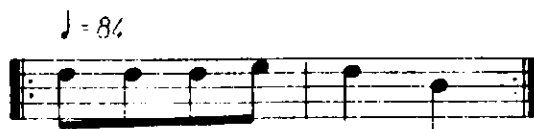
Noha a leánykérést megjelenítő játékok Török Ferenc gyűjteménye szerint a múlt században sem voltak ismeretlenek Háromszéken,¹¹⁷ az Esztelnekről gyűjtött Biborkánét, ill. Danikánét az adatok szerint a századforduló előtt nem ismerték. Attól fogva viszont általánosan ismert, folyamatosan hagyományozódott és többször felújított, de aránylag ritkábban játszott játék. A mai iskolások szeretik.

Tizenöt-husz iskolás leányka és kisebb fiú játssza.

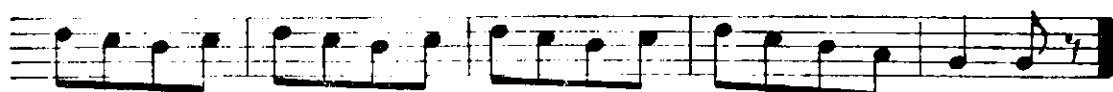
A játékosok egymás kezét fogva kört formálnak, és énekelni kezdik:

Most vi-szik, most vi-szik Da-ni-ká-né lá-nyát,
Bi-bor-ba, bár-sony-ba, a-rany-ko-szo-rú-ba

Nem a-dom a lá-nyom
a-rany-hin-tó nél-kül,

Ab-ba pe-dig hat-ló le-gyen, mind a hat-nak a-ranyfar-ka le-gyen!¹¹⁸

Eközben jobbra, majd egy bizonyos idő eltelte után balra haladnak. A kör közepén áll *Danikáné*, a körön kívül pedig a kérő, *kikérő*, aki a játékosokkal ellentétes irányban halad. A *Nem adom a lányomig* csak a körbeliek énekelnek, onnan tovább *Danikáné* is. Az ének végén megállnak: a kérő kezét fog *Danikáné*val, és kezdődik a párbeszéd, amelynek két változatát találtam:

A mai változata:

Kérő: Kakas-bakas jó napot!

Danikáné: Réce-ruca fogadja. Mit kerüli-fordulja kend az én házam táját?

Kérő: Met igen megszerettem a kend legkisebb leányát, [pl.] *Mariskát*.
[Vagy:] Elszerettem a legszebb leányát.

Danikáné: Melyiket?

Kérő: A barnát.

Danikáné: Vigye akkor.

Kérő: Köszönöm.

A kérő most kiválaszt egy játékos a körből, és kezét megfogva ismét kerülni kezdi a kört. Az ének előről kezdődik, s addig tart a játék, amíg sorra elviszi *Danikáné* valamennyi lányát.

Az 1920-as években a párbeszéd így hangzott:

Kérő: Te vén *Uborkáné*!

Uborkáné: Mit kerülgeted a házam táját?

Kérő: Van neked, van neked szép eladó lányod.

Uborkáné: Nincs nekem, nincs nekem szép eladó lányom.

Kérő: Mit tűröd, tagadod? Láttam az aradi piacon, szép piros almát árult. Vettem is belőle. S nagyon megszerettem a te *Ilonka* lányodat.

Uborkáné: Én az *Ilonka* lányomat nem adom, nem adom.

Kérő: De elviszem *ripityomba-ropotyomba*, tanult mesterségre.

Egyébként az ének és a játék menete ugyanaz volt, csupán *Biborkáné* helyett mondtak *Uborkáné*t.

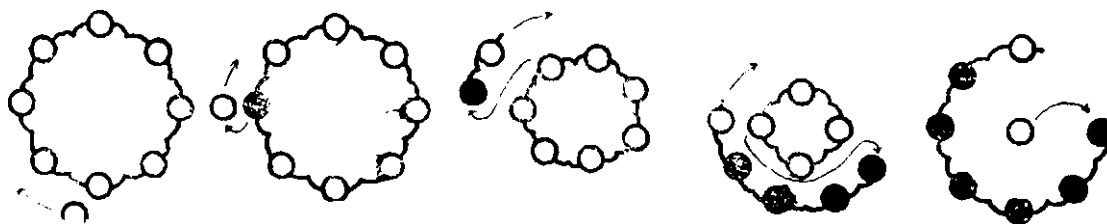
Az utóbbi harminc-negyven évben, a játék folytatásaként, a kialakult hosszú sor a *Süssünk-süssünk valamit* menete szerint *feltekeredik* (560. j.).

550

Hol jársz, hova mész, nagy *Erzsébet* asszony?

Régi lakodalmi szokás maradványát őrző játék. Egykor az Alföldön „a násznagy segítőt tréfásan *kapitánynak*, *hadnagynak*, azt az asszonyt, aki elment a kiszemelt menyasszonyt és annak családját megnézni, *Görbénének*, *Erzsébet asszonynak* hívták”¹¹⁹

A játék *Esztelneken* is régi: *Könczey Mariska* néni az 1890-es években idősebbektől tanulta. Századunk első két évtizedében már nem ismerte mindenki,

128. A *Hol jársz, hova mész, Nagy Erzsébet asszony?* térformája.

de úgy látszik, felújították, mert az ezutáni korosztályok megint kedvenc játé-
kuknak mondták.

Tíz-húsz iskoláskorú gyermek játssza.

A játékosok körben állnak, egymás kezét fogják, és énekelnek:

♩ - 88

Hol jársz, ho-vá mész, nagy Er-zsé-bet assz - szony?

In-nen-on-nan, a-monnan, fe-hér-vá-ri vá-ros-ban,
Ka-pi-tány úr i-zen-te,
Nagyvárad - rol hirdet - te,

Ki-seb-bi - ket, na-gyob-bi - kat tart-sa meg a sor - ba,
Az a - ra - nyos kis - ba - bus - ka sé - tál - jon u - tá - na.¹²⁰

Nagy Erzébet asszony a körön kívül sétál. Amikor az énekben a *sétáljon utána* szövegig érnek, egyik játékos mögött megáll. Ez kiválik a sorból, és utána megy. A játék így folytatódik mindaddig, amíg az egész kör elfogy, és mindenki Erzébet asszonyt követi.

SÉTÁLÓ-MENETELŐ KÖRJÁTÉKOK

Az énekes-táncos játékok nem minden esetben utánzó jellegűek: a kisleányok számára elegendő élményt nyújt már maga a közös körtánc, a sétálórिंगó járás, a körből való kiválás és visszakerülés, a leguggolás, a kifordulás is.

551

A gazda rétre megy

Népszerű sétáló-menetelő körfogyasztó játék. 1910 óta, amikor egy Budapesten szolgálásból hazakerülő leány, Gál Jula meghonosította, nemzedékről nemzedékre szállt, s a hagyományozódást az iskola is erősítette. Ma is kedvelik. Mivel szövege mesterkéltnémet eredetű dallama pedig semmit sem magyarosodott, terjesztése nem közérdek.¹²¹

552

A Bandiné bakmacskája

Ezt a sétáló-menetelő váltó körjátékot az első világháborút követő évtizedben játszották, s akkor sem gyakran.

A gyermekek összefogózva a körben állottak. Egy játékos a körön kívül sétált és *A Bandiné bakmacskája* kezdetű éneket (532. j.) énekelt. A dallam végére érve megállt, rámutatott az egyik játékosra, akivel helyet is cserélt; ettől kezdve az járt körbe és énekelt.

553 Bújj, bújj, medve I.

Szintén váltó körjáték. Az 1970-es évek elején játszották az iskolás leánykák az iskola udvarán. Tanítótól tanulták.

A játékosok összefogott kézzel körben állva lépegetnek, és közben énekelnek:

J = 80

Bújj, bújj, med - ve, gye - re ki a gyop - re.¹²²

J = 88

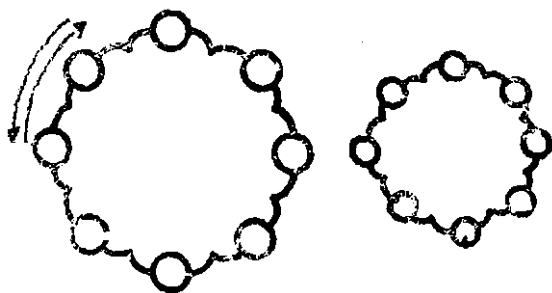
Ha ki - jöt - tél szép cse - ne - sen,
hogy a va - dász meg ne les - sen.

A kör közepén guggol a *medve*. A *gyere ki a gyepre* hívásra feláll, kibújik a körből, és megkerüli azt. Az ének végén helyet cserél valakivel, s most az lesz a medve.

554 Ég a gyertya, ég

A leguggolós körjátékok Esztelneken mind régiiek. Az *Ég a gyertya, ég* című játékot az adatok szerint a század első évtizedeiben már ismerték. Az első világháború utáni években igen népszerű is volt, később azonban csak ritkábban játszották. A mai gyermekek, akiket a helybeli származású tanítók tanítottak meg rá, újból nagyon kedvelik.

Tíz éven aluli kisleányok játsszák tíz-húszan.

129. Az Ég a gyertya, ég térformája.

A gyermekek arccal befelé fordulva, kézfogással kört alkotnak és énekelnek:

$\text{♩} = 84$

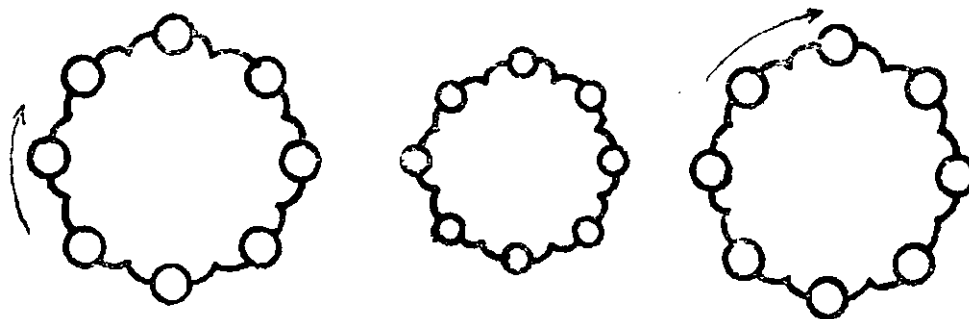

Ég a gyer-tya. ég, el ne a-lud-jék,
A - ki lán-got a - kar lát-ni, mind le-gug-gol - jék.¹²³

Féldallamig jobbra, majd balra lépdelenek a körben. A *leguggoljék* szóra mind leguggolnak. Aki leesik, büntetésből a kör közepébe áll, s addig marad ott, amíg egy másik ügyeden gyermek fel nem váltja.

555—556 Csicseri borsó

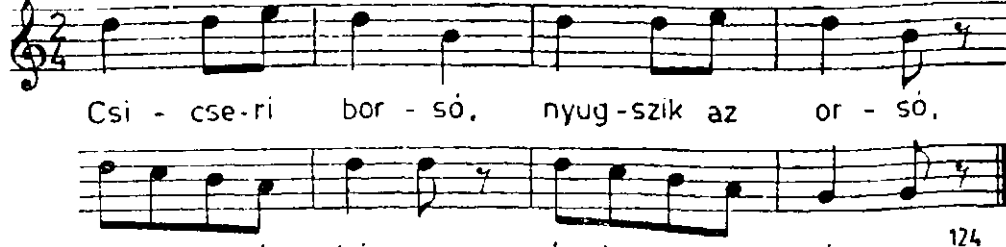
Ez az első világháború előtt játszott, akkoriban nagyon népszerű játék egy csapásra végleg feledésbe merült. Pedig addig két változatát is ismerték:

130. A Csicseri borsó első változatának térformája.

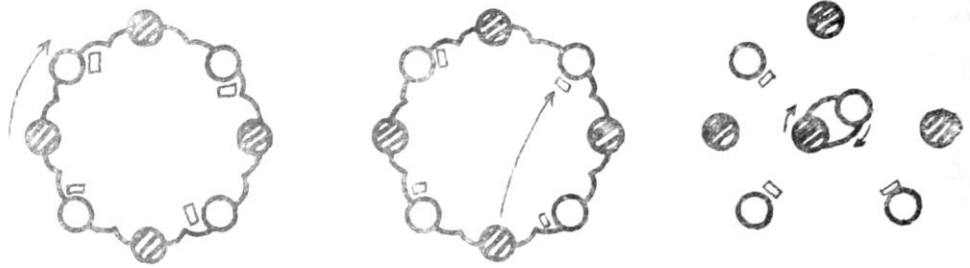
A kicsik körbe fogózva, táncoló léptekkel mentek körbe, ezt énekelve:

$\text{♩} = 132$

Csi - cse-ri bor - só, nyug-szik az or - só,
Há-rom a tánc, há - rom, én bi-zony nem bá - nom.¹²⁴

A dallam végén lekuporodtak.

131. A Csicseri borsó második változatának térformája.

Másik változata eredetileg vagy fonójáték, vagy a még alig felserdültek fonóéletet utánozó játéka lehetett. Erről az elhomályosult emlékezet nem tud pontos felvilágosítást nyújtani. Szövege és a játék menete egyaránt töredékesen maradt fenn, dallamát már nem is tudták elénekelni:

Csicseri borsó, nyugszik az orsó.
Itt a fonóba szóljon a nóta,
Táncoljunk csárdást, éljen a fonóka.

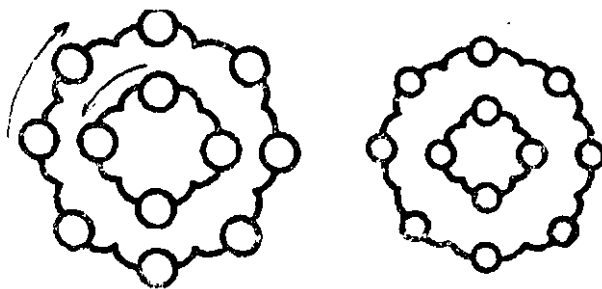
Az 1894-ben született Bartók Dénesné Gál Jula így mesélte el: „Nagyobacska leányok s fiúk játszották. Körbe álltak. Egy kiszottyant, amelyiknek mondták, hogy elesett az orsója, amelyik az orsóját elejtette. Nem éppen orsóvót, hanem egy darabocska fa.” Vagyis: leányok, fiúk mentek körbe. A leányok kezében az orsót egy fadarab jelképezte. Egyikük énekelés közben azt elejtette. Egy fiú felkapta, és a leánnyal a kör közepén egy csárdást táncolt.

557

Dombon törik a diót

A leguggolós körjátékok közül érdekes módon a mesterkéltszövegű, népi eredetű¹²⁵ *Dombon törik a diót* játék bizonyult a legszívósabbnak. A falu fiatalsága 1910 körül ismerte meg Gál Jula, Budapestről hazatért cselédleány révén. Akkoriban még a süldő leánykák is játszották. Azóta minden nemzedék ismerte és szerette.

Figyelemre méltó a játék térformájának alakulása sok játékos esetén. Ilyenkor két körben állnak fel; a nagyobb külső és a kisebb belső kör egymással ellentétes irányban forog.

132. A Dombon törik a diót térformája sok játékos esetén.

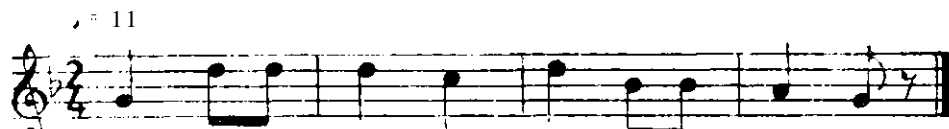
558
Kis kacsá fürdik

Ezt a kifordulós körjátékot Esztelneken a legidősebbek is szüleiktől tanulták. Azóta folyamatosan hagyományozódott: különösen az 1930-as években játszották gyakran. A mai gyermekek iskolai felújítás révén ismerték és szerették meg.

Tíz-húsz tíz éven aluli kisleány játssza.

A gyermekek összefogott kézzel kört alkotnak, és lassan körbe járnak. Közben énekelik:

$\text{♩} = 11$

Kis ka-csa für - dik fe - ke - te tó - ba,
Any - já - hoz ké - szül Len - gyel - or - szág - ba.
Fé - nyes a tal - pa, fé - nyes a tol - la.
For - dulj ki szé - pen, szép a - rany al - ma¹²⁶

Az ének végén a játékvezető rámutat valakire, az kifordul, s így sétál tovább. Addig játsszák, amíg valamennyien kifordulnak.

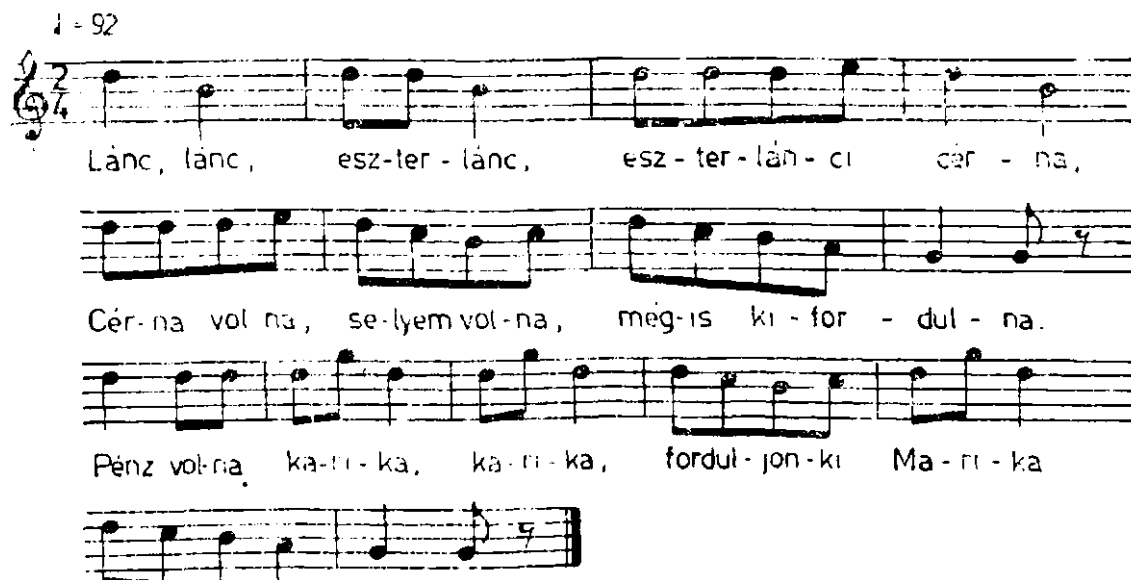
559
Lánc, lánc, eszterlánc

Emberemlékezet óta ismert, szájról szájra hagyományozódott, olykor iskolában is felújított, mindenkor népszerű kifordulós játék.

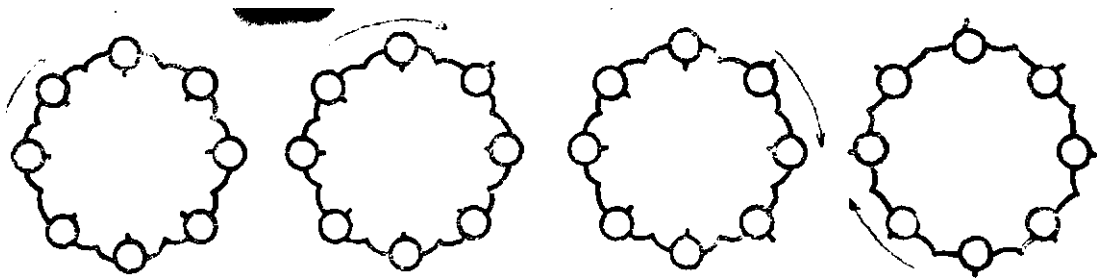
Négy-tizenkét év közöttiek játsszák, ha többen összegyűlnek.

A játékosok körbe állnak, kezüket összefogva körbe lépkednek, és énekelnek:

$\text{♩} = 92$

Lánc, lánc, esz-ter - lánc, esz-ter-lán - ci cér - na,
Cér-na vol na, se-lyem vol-na, még-is ki - for - dul - na.
Pé - nyz vol-na ka - ri - ka, ka - ri - ka, fordul - jon - ki Ma - ri - ka
Ma - ri - lá - nak lán - ca¹²⁷

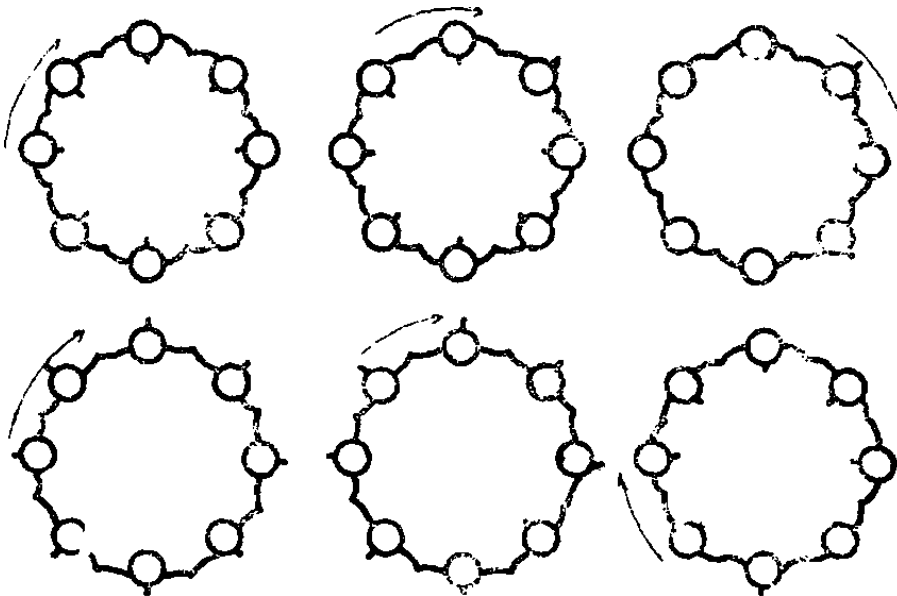

133. A Kis kacska fürdik térformája.

Akinek a nevét mondják, kifordul, és így megy tovább. Amikor mind kifordultak, az éneket így folytatják:

Forduljon be Marika,
Marikának lánc.

Ekkor a gyermekek sorra mind visszafordulnak.

134. A Lánc, lánc, eszterlánc térformája.

560

Sütnünk, süssünk valamit

Felcsavarodó körjáték. Az 1930-as évek második felében, feltehetően iskolai közvetítés révén terjedt el az eszternelői gyermekek körében. Azóta rendszerint a körfogyasztó játékok (548—560. j.) után játsszák. Szövege és dallama szerint tandal.¹²⁸

HIDAS ÁTBÚVÁSOS JÁTÉKOK

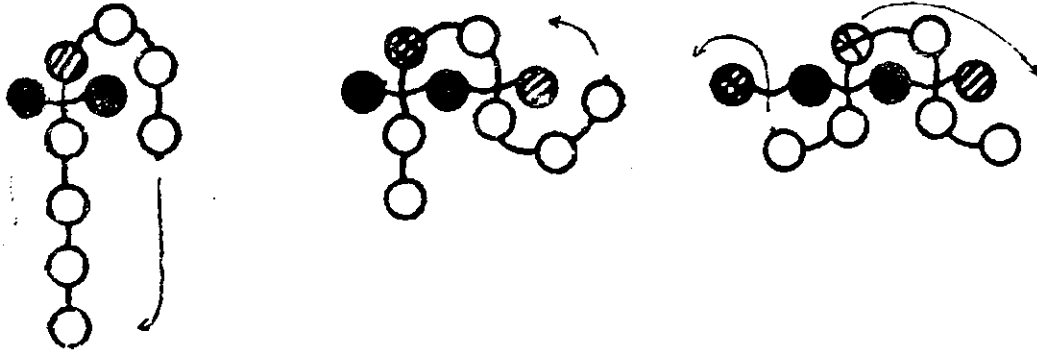
Az énekes-táncos játékok egyik legszebb csoportját a gyermekek, serdülők és ifjak körében egyaránt népszerű hidas-átbúvós játékok alkotják.

Nyitskapuzás (Bújj, bújj, zöld ág)

Az ősvallási, népszokásokra utaló és történelmi¹²⁹ elemeket magába olvasztó *nyitskapuzás* emlékezet óta a legkedveltebb, leggyakrabban játszott, és mindig nemzedékről nemzedékre öröklődő játék volt.

Három változatát ismerték:

I. Az első változatot inkább nyitskapuzásnak nevezik.

135. A Nyitskapuzás térformája.

Két kaputartónak nevezett játékos kaput alkot, vagyis egymás mellé állva összefogott fél kezét, ill. újabban szembefordulva mindkét kezét rézsútosan a magasba lendíti.

Ez a változat több motívumból áll:

1. A láncorból kilép az első játékos, a *bíró* szembeáll vele, és megkezdődik a párbeszéd közte és a csoport között. Az első, bekéredző mondatot a sor élén álló játékos mondja, a továbbiakban a bíró kérdéseire az egész csoport kórusban felel:

- Nyits kaput, új bíró!
- Nem nyithatok, nem nyithatok,

Minapában itt jártatok,
Hídám lábát lerontátok,

- Meg sem csinálátok.
- Megcsináljuk, megcsináljuk,

- Fel is aranyozzuk.
- Hol kaptátok az aranyat?

- Fel-felmentünk, Boldogasszont kérve kértük,
Medencével mérte, rúddal taszigálta.

- Nem igaz, met loptátok.
- Se nem loptuk, se nem csaltuk,
Isten adománya.

Mialatt a párbeszéd folyik, a kaputartók leeresztik a kezüket, és *súgnak*, vagyis suttogva nevet választanak: egyikük lesz a *Nap*, másikuk a *Hold*. Ez a leggyakoribb névpár. De megosztozhatnak az *almafa-körtefa*, *aranyalma-ezüstalma*, *széna-szalma* névpárok között is.

2a. Mikor a párbeszéd utolsó mondata is elhangzik, a kaputartók magasba emelik a kezüket, a bíró beáll elsőnek a sorba, s a hosszú lánc énekszó mellett átbújik a kapun:

♩ = 68

Bújj, bújj, zöld ág, zöld le - ve - lecs - ke,
 Nyitva van az a - ranyka - pu, hadd búj - ja - tok raj - ta.
 Nyitsd ki, ró - zsám, ka - pu - dat, ka - pu - dat,
 Hadd ke - rül - jem vá - ri - dat, vá - ri - dat

♩ = 100

Szi - ta, szi - ta, pén - tek, Dob szer - da.¹³⁰
 sze - re - lem csü - tör - tők,

2b. Ugyanezt a szöveget a következő dallammal is énekelik:

♩ = 100

Bújj, bújj, zöld ág, zöld le - ve - lecs - ke,
 Nyit - va van az a - ranyka - pu, hadd búj - ja - tok raj - ta.
 Nyitsd ki, ró - zsám, ka - pu - dat, ka - pu - dat,
 Hadd ke - rül - jem vá - ri - dat, vá - ri - dat.

Szi - ta, szi - ta pén - tek, Dob szer - da.¹³¹
 sze - re - lem csü - tör - tők,

3. A *dob szerda* szóra a kapu lecsukódik. A szemben álló játékost a kaputartók kissé távolabb viszik, és suttogva megkérdezik: „Mi kell? Aranyalma vagy aranykörte?” vagy: „Hová mész, a Napba vagy a Holdba?” Ha az azt mondja, hogy a Napba, így válaszolnak neki: „Mész te a pokolba!” Ha viszont a Holdat választja, a mennyországba küldik, vagy fordítva, s választása szerint a Nap vagy a Hold mellé áll, vele alkot kaput. A játék addig folytatódik, míg mindenkiből kapu lesz. A felvonulók sorra minden kapun átbújnak, de csak a *főkapu* csukódik le.

4. Következik a *rostálás* vagy *szítálás*.

A két, egymással szemben összefogózott kaputartó két keze közé egyenként beállítja a játékosokat, meghimbálja őket, mintha szítálná, s közben a következő párbeszéd hangzik el:

— Min állsz?

— Cserépen.

— Min lebegsz?

— Levélen.

— Mi van a szájadban?

— Cukorka.

— Köpd ki!

— Nem lehet.

— Fordulj egyet, s ne neved!

Angyal (ördög) lesz a te neved!

Ha a megforduló játékos a kaputartók *csiklintására* sem nevette el magát, angyal lesz, ha igen, ördög, s ennek megfelelően külön csoportba állnak.

5. Az angyalok és az ördögök két sorban egymással szembeállnak. Mindenki megfogja az előtte álló derekát. A legelől maradó két kapus megpróbálja elhúzni egymás sorát. Addig erőlködnek, míg a sor valahol elszakad. Most válik meg tehát, hogy kinek erősebb a tápora. A lemaradóknak joguk van oda csatlakozni, ahova akarnak.

6. Végül az angyalok az ördögöket kicsúfolják. Kórusban kiáltják:

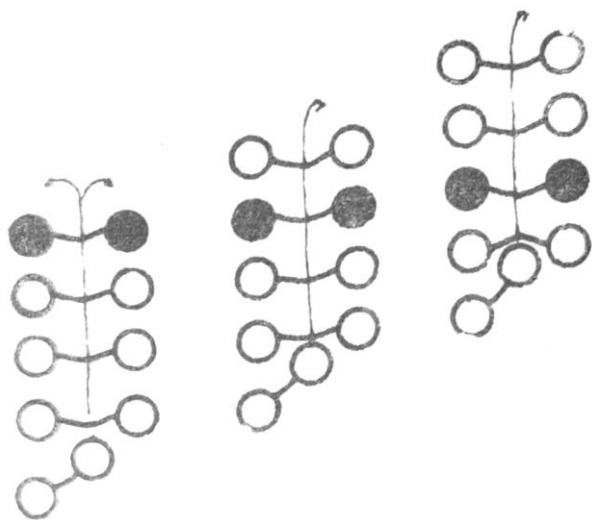
Úgy kellett, úgy kellett!

Káposztába hús kellett.

A játék teljes formájában azonban ritkán fordult elő. Gyakran elmaradt a két párt közötti vetélkedő és az ördögök megbüntetése. 1940 táján kezdett feledésbe merülni a bekéredző párbeszéd is. A legidőtállóbb résznek az átbújás bizonyult. A kaputartásnak a gyermekek mindkét módját ismerik.

II. Az 1920-as években úgy is játszották, hogy a *dob szerdánál* lecsukódó kapu előtt álló játékosnak valamelyik kaputartó *megütötte* a vállát, s ez azt jelentette, hogy kiesett a játékból. Addig játszották, míg az átbújó sor elfogyott.

III. A játék harmadik, szintén emlékezet óta ismert változatát a *Bújj, bújj, zöldágot* kb. 1944-ig kora tavasztól késő őszi, vasárnap délelőttönként és délutánonként a nagyleányok és legények az úton játszották: párosával össze-

136. A Bújj, bújj, zöld ág! térformája.

fogóztak (jó alkalom volt ez, a két nem közti közeledésre), kezüket felemelve kaput alkottak, majd a hátsók a kapusor alatt folyamatosan átbújtak s közben a *Bújj, bújj, zöldág* kezdetű éneket énekeltek. Az énekhez 1970 táján alábbi rész tapadt:

$\text{♩} = 112$

A le-gü-nyek re-gi-ment-je i - gen cif - ra,
 Ben-ne fo-rog Sán-dor Blanka, i - gen nyal - ka.
 I - ca, Ri - ca . Re - be - ka , de é - kes a de - re - ka ,
 Ga - lam - bocs - ka ¹³²

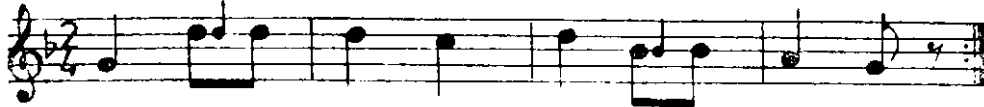
Ilyen módon haladva a fiatalok sokszor a szomszéd faluig is elmentek. Ma csak az iskolások játsszák.

564 János úr készül

A *Bújj, bújj, zöldággal* azonos térformájú és menetű, de azért kevésbé népszerű játék. A század első évtizedében már ismerték, rövidesen azonban feledésbe merült, majd 1930—1970 között szórványos adatok szerint újból felbukkant. Utóbb Elekes Balázs kurtapataki tanító tanította meg

Szövege és dallama:

♩ = 96

Já - nos úr ké - szül né - me - ti Bécs - be,
Lo - va - i van - nak nyer - ge - lő - be,
Kan - tár - szi - ja for - ga - tó - ba.

♩ = 100

Add e - lő - re ma - ga - dat, azt a kar - csú de - re - kat,

Ga - lam - bocs - ka.¹³³

565

Bújj, bújj, medve II

Szórványosan ismerik a *Bújj, bújj, medve* azonos térformájú páros-vonulásos hidas-átbúvásos játékot is. Van róla adat a század elejéről, majd az 1940—1965 közötti időszakból.

Tíz-húsz iskolás leány és fiú játszotta, a már ismert ének dallamára (553. j.).